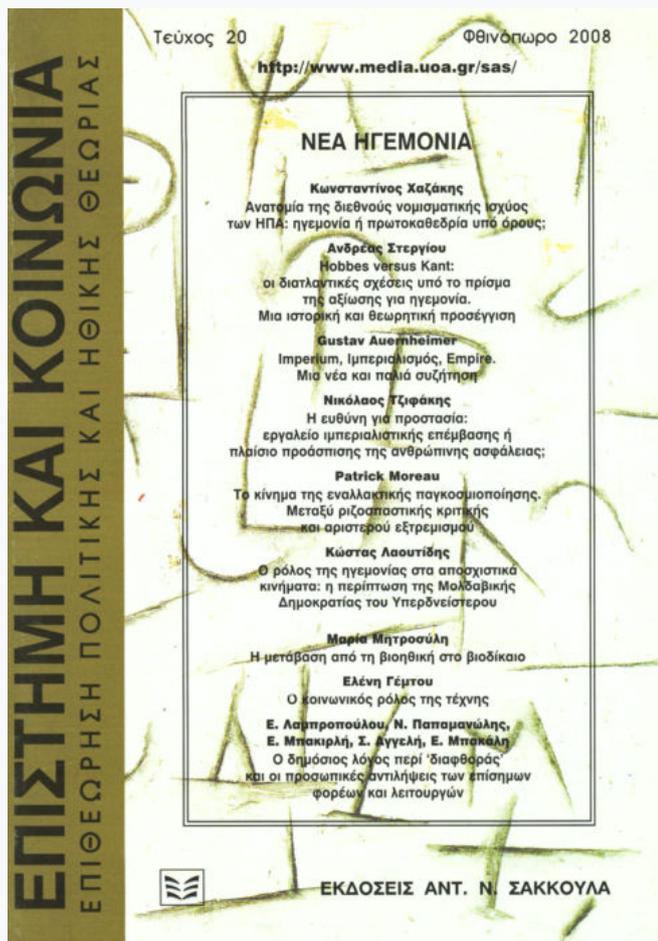

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 20 (2008)

Νέα ηγεμονία

Παναγιώτης Καφετζής, Θωμάς Μαλούτας, Ιωάννα Τσίγκανου, επιμ., Πολιτική, κοινωνία, πολίτες- Ανάλυση δεδομένων της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας (ESS)

Κατερίνα Λαμπρινού

doi: [10.12681/sas.532](https://doi.org/10.12681/sas.532)

Copyright © 2015, Κατερίνα Λαμπρινού

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Λαμπρινού Κ. (2015). Παναγιώτης Καφετζής, Θωμάς Μαλούτας, Ιωάννα Τσίγκανου, επιμ., Πολιτική, κοινωνία, πολίτες-Ανάλυση δεδομένων της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας (ESS). *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 20, 289–294. <https://doi.org/10.12681/sas.532>

PISA, PIRLS κ.λπ., διεθνής κατάταξη των ελληνικών πανεπιστημίων, αριθμός κατά κεφαλήν πατεντών κ.λπ.).

Επιπροσθέτως, σε πολλά κεφάλαια του βιβλίου επισημαίνεται η επείγουσα ανάγκη μεταρρύθμισης του δημόσιου τομέα, κυρίως σε ζητήματα που σχετίζονται με τον περιορισμό της ιδιαίτερα εκτεταμένης γραφειοκρατίας. Μάλιστα, όπως τονίζεται, ορισμένες από αυτές τις μεταρρυθμίσεις είναι πολύ πιθανόν να συναντήσουν και τις σχετικά χαμηλότερες αντιδράσεις. Διαπιστώνεται, όμως, από συγγραφείς του τόμου ότι ενώ το πρόβλημα είναι κυρίως πρόβλημα του δημόσιου τομέα, δεν περιορίζεται εκεί. Σημαντικά προβλήματα είναι ορατά και στη νοοτροπία των επιχειρήσεων του ιδιωτικού τομέα (για παράδειγμα, χαμηλότατη επένδυση σε έρευνα και τεχνολογική ανάπτυξη, χαμηλή εξωστρέφεια κ.λπ.).

Πάντως, αν κάτι συνάγεται αβίαστα από τον συγκεκριμένο τόμο είναι ότι οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις είναι 'εκ των ων ουκ άνευ' για την πορεία της χώρας μας. Και οι μεταρρυθμίσεις αυτές δεν αφορούν μόνο το οικονομικό πεδίο, αλλά και, ίσως πρωτίστως, το ίδιο το σύστημα διακυβέρνησης και λήψης πολιτικών αποφάσεων.

Εν κατακλείδι, ο τόμος που επιμελήθηκε ο Τάσος Γιαννίσης δίνει μια ακριβή απεικόνιση πολλών πτυχών της ελληνικής οικονομίας και των προβλημάτων που αυτή αντιμετωπίζει. Η μελέτη του, σε συνδυασμό με τη μελέτη του συλλογικού τόμου που εκδόθηκε πριν από λίγα χρόνια από την Τράπεζα της Ελλάδος (R. Bryant, Ν. Γκαργκάνας & Γ. Ταβλός (επιμ.), *Οικονομικές Επιδόσεις και Προοπτικές της Ελλάδος*, Τράπεζα της Ελλάδος και The Brookings Institution 2002) μπορεί να δώσει στον ενδιαφερόμενο αναγνώστη μια πλήρη εικόνα του τοπίου όπου κινείται η ελληνική οικονομία.

Πάνος Τσακλόγλου

Παναγιώτης Καφετζής, Θωμάς Μαλούτας, Ιωάννα Τσίγκανου, επιμ., Πολιτική, κοινωνία, πολίτες-Ανάλυση δεδομένων της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας (ESS), ΕΚΚΕ, Αθήνα 2007, 339 σελ.

Το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), ως φορέας εθνικής συμμετοχής της Ελλάδας στο πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας (ΕΚΕ), εξέδωσε το 2007 τον συλλογικό τόμο *Πολιτική, Κοινωνία,*

Πολίτες-Ανάλυση Δεδομένων της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας (ESS), με στόχο την ανάδειξη της επιστημονικής σημασίας των δυνατοτήτων συγκριτικής ανάλυσης για τα ευρωπαϊκά κοινωνικά δεδομένα που προκύπτουν από την υλοποίηση του εν λόγω ερευνητικού προγράμματος.

Η Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα-EKE (European Social Survey-ESS) έχει ως αντικείμενο τη χαρτογράφηση και ερμηνεία της διάδρασης μεταξύ των μεταβαλλόμενων ευρωπαϊκών θεσμών και τη μελέτη των στάσεων, πεποιθήσεων και συμπεριφορών των ευρωπαίων πολιτών. Η έρευνα είναι συγκριτική, με δεσμευτικούς κανόνες υψηλών προδιαγραφών για όλες τις χώρες, και διεξάγεται κάθε δύο χρόνια, με κοινό ερωτηματολόγιο και σε αυστηρά τυχαίο δείγμα πληθυσμού (τα δεδομένα της έρευνας είναι διαθέσιμα στην επίσημη ιστοσελίδα του προγράμματος: www.europeansocialsurvey.org. Σε ό,τι δε αφορά την ελληνική συμμετοχή, το διαθέσιμο υλικό είναι προσβάσιμο στην ιστοσελίδα του ΕΚΚΕ: www.ekke.gr/ess). Στο ερευνητικό αυτό πρόγραμμα μετέχουν πλέον περισσότερες από 30 χώρες και ο τέταρτος γύρος έχει ήδη ξεκινήσει. Η χρηματοδότηση προέρχεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Ευρωπαϊκό Ίδρυμα Επιστημών και τους ακαδημαϊκούς οργανισμούς που εκπροσωπούν την εθνική συμμετοχή κάθε χώρας στο πρόγραμμα (για μια περιεκτική παρουσίαση της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας, βλ. Υφαντόπουλος Γιάννης (2006), 'Η ευρωπαϊκή κοινωνική έρευνα: οργανωτική δομή και μεθοδολογικό πλαίσιο', *Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη*, 1, 2: 75-91).

Τα επιλεγμένα κείμενα που συνθέτουν το συλλογικό αυτό έργο, υπό την επιμέλεια των Π. Καφετζή, Θ. Μαλούτα και Ι. Τσιγκάνου, καταδεικνύουν, σε όρους θεωρητικού (ανα)στοχασμού, το γόνιμο και δημιουργικό ενδιαφέρον της ελληνικής επιστημονικής κοινότητας για τη μελέτη και διερεύνηση του κοινωνικού μετασχηματισμού και της κοινωνικής αλλαγής σε διεθνή/διακρατική βάση. Στην επιγραμματικού τύπου αναφορά στις επιμέρους θεματικές των κειμένων που ακολουθεί, επιχειρείται η σκιαγράφηση της δημιουργικής εμβέλειας και της πολυπρισματικής προσέγγισης στην ανάλυση των ευρημάτων και δεδομένων της ΕΚΕ από την ελληνική ακαδημαϊκή κοινότητα, η οποία αξιοποιεί μεθοδολογικά την επιστημονικά θεμελιωμένη πρωτοτυπία της θεματολογίας της για την άντληση συμπερασμάτων και την παραγωγή ιδεών, ερμηνειών και θεωρήσεων για μια σειρά

από καίρια κοινωνικά ζητήματα που διαμορφώνουν και καθορίζουν το 'πνεύμα της εποχής', τόσο στη χώρα μας όσο και διεθνώς.

Ο Τάκης Καφετζής, στο πρώτο κείμενο του τόμου, προσεγγίζει την ΕΚΕ ως μια νέα μορφή της εμπειρικής-συγκριτικής κοινωνικής θεωρίας στην εποχή της ύστερης νεωτερικότητας, όπου η ταχύτητα των αλλαγών και η διεθνοποίηση της κοινωνικής ζωής επιβάλλουν μια επαναπροσέγγιση του εμπειρικού εγχειρήματος, μέσα από την αξιοποίηση της πλούσιας κληρονομιάς ιδεών και εννοιών από τα διάφορα πεδία της κοινωνικής έρευνας.

Στο κείμενο του Γιάννη Βούλγαρη που ακολουθεί, επιχειρείται η κατανόηση του πολιτισμικού προσώπου της σημερινής Ελλάδας μέσα από μια συγκριτική με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες ανάλυση των αξιακών προσανατολισμών μας, αλλά και μέσα από τη μελέτη των πολιτικών και κοινωνικών διαφοροποιήσεων όπως προκύπτουν από το εθνικό μας δείγμα. Τα πορίσματα της ποσοτικής-στατιστικής επεξεργασίας που παρουσιάζει διερμηνεύονται στη συνέχεια με την ανάλυση του γενικότερου 'πνεύματος της εποχής' και την τοποθέτηση της 'ελληνικής περίπτωσης' στο συγχρονικό και διαχρονικό πλαίσιο της μεταπολιτευτικής κυρίως περιόδου.

Το κείμενο των Θωμά Μαλούτα, Μάρως Παντελίδου, Ελένης Βαρίκα, Κύρκου Δοξιάδη και Γιώργου Κανδύλη που έπεται εστιάζει στην απόρριψη του 'άλλου' ως τρόπου συνδιαλλαγής με την ετερότητα, εκκινώντας από την αυξημένη απροθυμία για γειτνίαση με τον 'άλλο' στις περιοχές κατοικίας και εμβαθύνοντας στη γενικότερη λογική της απόρριψης και τα ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά που σημειώνονται στην Ελλάδα. Ωστόσο, όπως επισημαίνεται, η συσχέτιση που παρατηρείται ανάμεσα στο έντονο θρησκευτικό συναίσθημα και την απόρριψη του 'άλλου' οφείλεται κυρίως στη συνύφανση του πρώτου με εθνικιστικές στάσεις και αξίες, και όχι με κάποια άλλη πτυχή της θρησκευτικότητας.

Η Θάλεια Δραγώνα, στο δικό της κείμενο, επιχειρεί μια σύγκριση των αξιών, παραστάσεων, πολιτισμικών αντιλήψεων και αναφορών των νέων σε σχέση με τον εθνικό εαυτό και τον εθνικό άλλο, όπως προέκυψαν από τα πορίσματα της έρευνας 'Νέοι και ιστορία: συγκριτική ευρωπαϊκή μελέτη για την ιστορική συνείδηση των εφήβων' (1994-1995) και από αυτά της ΕΚΕ του 2003. Οι ομοιότητες που εντοπίζονται ως προς τα αποτελέσματα των δύο αυτών ερευνών, αλλά και η αντιφατικότητα που εμφανίζεται στις τοποθετήσεις και στάσεις των νέων, διερμηνεύονται αφενός εντός του θεω-

ρητικού πλέγματος της νεωτερικότητας και αφετέρου με γνώμονα την εξελικτική φάση της εφηβείας.

Στο κείμενο της Βασιλικής Γεωργιάδου και του Ηλία Νικολακόπουλου, αφετηρία της ανάλυσης αποτελεί η υπόθεση εργασίας ότι στην ύστερη νεωτερικότητα οι κυριότερες από τις εκφάνσεις και συμπεριφορές της θρησκευτικότητας, όπως ο εκκλησιασμός, η θρησκευτική πίστη και η προσευχή είναι ασύμπτωτες μεταξύ τους. Από τη μελέτη των στοιχείων της ΕΚΕ για 19 χώρες, επιβεβαιώνεται πράγματι ως κύρια τάση η χαλαρή σχέση των θρησκειών των ιερών κειμένων με το πιστεύειν και την εκκλησιαστική πρακτική των ανθρώπων.

Ο Ανδρέας Πανταζόπουλος από την πλευρά του, μελετώντας επιλεγμένα στοιχεία από την ΕΚΕ, διαπιστώνει τα τελευταία χρόνια στη Ελλάδα μια άτυπη κρίση πολιτικής αντιπροσώπευσης και έναν διάχυτο νεοελληνικό διαφορισμό, ο οποίος συνδιαμορφώνεται από μια εθνοτικής προέλευσης αντίληψη για την ιδιότητα του πολίτη και μια ορθόδοξη αναθρησκευοποίηση ευρύτερων τμημάτων της κοινωνίας, όπου ως βασικό ζητούμενο εξακολουθεί να προβάλλει η ανάδυση της δημοκρατικής ιδιότητας του πολίτη.

Στο κείμενο του Νίκου Δεμερτζή και της Βασιλικής Παπλιάκου αξιοποιούνται τα δεδομένα της ΕΚΕ για τον έλεγχο τριών βασικών θεωριών που αναφέρονται στην επίδραση των ΜΜΕ, και ειδικά της τηλεόρασης, στην πολιτική συμμετοχή και την εμπιστοσύνη ή δυσπιστία των ατόμων στο πολιτικό σύστημα και το πολιτικό προσωπικό. Έτσι, βάσει των κατασκευασμένων μεταβλητών του 'πολιτικού κυνισμού' και της 'πολιτικής συμμετοχής' αντλούνται στοιχεία για τέσσερις χώρες (Ελλάδα-Ιταλία και Ολλανδία-Φινλανδία, ως ζεύγη χωρών με διαφορετικό πολιτικο-πολιτισμικό milieu τηλεοπτικής ενημέρωσης) και ελέγχονται: η θεωρία της κινητοποίησης, η οποία και επιβεβαιώνεται, η θεωρία των ελάχιστων επιδράσεων, η οποία δεν επιβεβαιώνεται και τέλος η θεωρία της πολιτικής /τηλεοπτικής δυσανεξίας, η οποία δεν διαψεύδεται.

Η Ιωάννα Τσιγκάνου διερευνά, στο δικό της κείμενο, 'τον φόβο του εγγλήματος', αξιοποιώντας τα σχετικά ευρήματα της ΕΚΕ με στόχο να συμβάλει στον επιστημονικό προβληματισμό γύρω από το φαινόμενο αυτό και να αναδείξει συναφή επιστημολογικά, εννοιολογικά, επιχειρησιακά και τεχνικά ζητήματα που συνδέονται με τη φύση των εργαλείων που χρησιμοποιούνται για την ποσοτική-εμπειρική διερεύνησή του.

Στο κείμενο της Ρόης Παναγιωτοπούλου και της Βασιλικής Παπλιάκου προσεγγίζεται η έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου, μέσα από μια επισκόπηση των βασικών θεωριών που αναλύουν την έννοια, καθώς και με βάση τις διαφορετικές προσεγγίσεις που μελετούν τη συλλογική κοινωνική δράση στις σύγχρονες μετανεωτερικές κοινωνίες. Εστιάζοντας στη συνέχεια στα επιλεγμένα σχετικά αποτελέσματα της ΕΚΕ, μελετάται ειδικότερα η ελληνική περίπτωση, όπου και συσχετίζεται η ανάπτυξη του κοινωνικού κεφαλαίου στην Ελλάδα με τη συμμετοχή σε μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ), την κοινωνικότητα και την αλληλοβοήθεια, την εμπιστοσύνη σε συνανθρώπους και θεσμούς, καθώς και με στάσεις και αντιλήψεις για την πολιτική και τα πολιτικά κόμματα. Οδηγούνται έτσι οι συγγραφείς στο συμπέρασμα ότι εισερχόμαστε στην Ελλάδα σε μια νέα φάση επαναπροσδιορισμού της πολιτικής συμμετοχής, η οποία διαφαίνεται ότι βρίσκει πλέον διέξοδο και πεδίο έκφρασης έξω από τα παραδοσιακά πολιτικά κόμματα και τις οργανώσεις που εμμέσως αυτά καθοδηγούν.

Εμμένοντας στην έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου, ο Δημήτρης Σωτηρόπουλος σκιαγραφεί, σε μια συγκριτική προσέγγιση των αποτελεσμάτων του ΕΚΕ, το κοινωνικό κεφάλαιο στην Ελλάδα, το οποίο είναι –όπως επισημαίνει– μικρό ακόμη και σύγκριση με άλλες νοτιοευρωπαϊκές χώρες. Ειδικότερα, η διαπροσωπική εμπιστοσύνη κινείται στη χώρα μας σε χαμηλά επίπεδα, σε αντίθεση με την εμπιστοσύνη προς τον στρατό, την αστυνομία και τους νόμους, ενώ επίσης σε χαμηλά επίπεδα διαμορφώνεται η εμπιστοσύνη προς τους θεσμούς δημοκρατικής διακυβέρνησης όπως το κοινοβούλιο, αλλά και προς τους πολιτικούς. Ωστόσο, όπως επισημαίνεται από τον συγγραφέα, η αποκωδικοποίηση και προσπάθεια ενίσχυσης του ασθενικού κοινωνικού κεφαλαίου στην Ελλάδα δεν μπορεί να αποτελέσει πανάκεια, αλλά μια χρήσιμη εξέλιξη στην προσπάθεια πλήρους χαρτογράφησης και εκδημοκρατισμού των κυρίαρχων αξιών και πολιτισμικών διαστάσεων της ελληνικής κοινωνίας.

Η Χριστίνα Βαρουξή επιχειρεί ακολούθως μια ερμηνεία της διάστασης που προκύπτει από τα ευρήματα της ΕΚΕ σε ό,τι αφορά τη στάση του ελληνικού κοινού απέναντι στην αξία της ίσης και μη διακριτικής μεταχείρισης των ατόμων παγκοσμίως και του τρόπου με τον οποίο η αξία αυτή νοηματοδοτείται και πραγματώνεται στο πλαίσιο της ελληνικής κοινωνίας, ιδιαίτερα ως προς τους μετανάστες που ζουν στη χώρα μας. Έτσι, ενώ η ι-

σοτιμία των ανθρώπων κατέχει σημαντική θέση στον αξιακό χάρτη της ελληνικής κοινωνίας, ταυτόχρονα διαπιστώνεται στην πράξη μια λογική 'πλειοψηφικής' παραφθοράς των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ως κληρονομιά μιας πολιτισμικής παράδοσης που αδυνατεί να αποδεχθεί την ετερότητα και να συμβιώσει με 'ξένα' στοιχεία.

Τέλος, η Θεώνη Σταθοπούλου, στη δική της συμβολή στο συλλογικό αυτό έργο, μελετά τα προβλήματα καταγραφής και ανάλυσης των γεγονοτολογικών δεδομένων [event data] της ΕΚΕ. Πρόκειται για ένα συμπληρωματικό, στο βασικό corpus του προγράμματος, μεθοδολογικό εργαλείο που έχει ως στόχο την καταγραφή της ιστορικής συγκυρίας και την εκ των υστέρων στάθμιση της επιρροής της στη διαμόρφωση ορισμένων στάσεων και αντιλήψεων των ερωτωμένων. Στο κείμενο αυτό, διερευνάται η εν γένει αποτελεσματικότητα του εν λόγω μεθοδολογικού εργαλείου, αλλά και ειδικότερα η εφαρμογή του στην ελληνική περίπτωση, ενώ παράλληλα παρουσιάζεται ένα μοντέλο ανάλυσης των γεγονοτολογικών δεδομένων που αξιοποιεί περαιτέρω τις δυνατότητες χρήσης τους και από άλλου τύπου έρευνες.

Εν κατακλείδι, η ουσιαστική συνεισφορά του συλλογικού αυτού έργου στον επιστημονικό διάλογο που εκτυλίσσεται στη χώρα μας αλλά και διεθνώς στο πεδίο των κοινωνικών επιστημών είναι αναντίρρητα σημαντική, χωρίς όμως να περιορίζεται μόνο εκεί. Το εν λόγω σύγγραμμα μπορεί να αποτελέσει ενδιαφέρον και χρήσιμο εργαλείο μελέτης, ερμηνείας και αποκωδικοποίησης των κοινωνικών φαινομένων και των προεκτάσεων τους για κάθε κοινωνικά και πολιτικά δαήμονα και ενεργό πολίτη που επιδιώκει να κατανοεί σφαιρικά και να προσεγγίζει κριτικά, αλλά και δημιουργικά, την κοινωνική πραγματικότητα μέσα στην οποία δρα και εξελίσσεται, εντός και εκτός συνόρων, εθνικών, κοινωνικών, πολιτισμικών.

Κατερίνα Λαμπρινού

Κωνσταντίνος Παπαγεωργίου, *Πόλεμος και δικαιοσύνη: πολιτική φιλοσοφία για τον κόσμο*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2008, 419 σελ.

Το αντικείμενο του βιβλίου δεν περιορίζεται στο ζήτημα του δίκαιου πολέμου, στη δυνατότητα, δηλαδή, ενός δίκαιου πολέμου παρά τον σκεπτικιστικό αντίλογο που εκφράζεται από ειρηνιστές και ρεαλιστές, ούτε